

Гетьман Анатолій Павлович
*доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України,
ректор Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, академік НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
лауреат Державної премії України
ORCID: 0000-0002-1987-2760*

Сустанов Євгеній Павлович
*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник
НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку
НАПрН України, завідувач кафедри екологічного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-4094-444X*

ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ЗАСАДАХ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОСИСТЕМНОГО ПІДХОДУ

Наукову роботу присвячено актуалізації питань правового регулювання господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0 на засадах впровадження екосистемного підходу. Автори з'ясовують поняття і зміст цього підходу, визначають принципи та практичні вказівки з його застосування та на підставі аналізу ключових стратегічних документів в екологічній і економічній сферах і позицій учених обґрунтовують висновок про важливість реформування господарських відносин на засадах впровадження екосистемного підходу та необхідність удосконалення правового регулювання господарської діяльності.

Ключові слова: правове регулювання господарської діяльності, Індустрія 4.0, екосистема, екосистемний підхід.

Getman Anatolii

*Doctor of Legal Sciences, Professor, Leading Researcher
of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of NALS of Ukraine,
Rector of Yaroslav Mudryi National Law University,
Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Honoured Worker of Science and Technology of Ukraine,
the State Prize of Ukraine Laureate
ORCID: 0000-0002-1987-2760*

Suietnov Yevhenii

*Ph.D, Associate Professor, Senior researcher of the Scientific
and Research Institute of Providing Legal Framework
for the Innovative Development of NALS of Ukraine,
Head of the Environmental Law Department
of Yaroslav Mudryi National Law University
ORCID: 0000-0002-4094-444X*

**ON LEGAL REGULATION OF ECONOMIC ACTIVITY
ON THE BASIS OF IMPLEMENTATION
OF THE ECOSYSTEM APPROACH**

The scientific work is devoted to updating the issues of legal regulation of economic activity in conditions of development of the economy Industry 4.0 based on the implementation of the ecosystem approach. The authors clarify the concept and content of this approach, determine the principles and practical guidelines for its application and based on the analysis of strategic documents in the environmental and economic spheres and the positions of scientists substantiate the conclusion about the importance of reforming economic relations based on the implementation of the ecosystem approach and the need to improve the legal regulation of economic activity.

Keywords: legal regulation of economic activity, Industry 4.0, ecosystem, ecosystem approach.

Четверта промислова революція, або Індустрія 4.0, на порозі якої зараз перебуває людство і яка була офіційно визнана й обгрунто-

вана засновником і президентом Всесвітнього економічного форуму, швейцарським економістом К. Швабом, викликана насамперед економічною доцільністю та пов'язаною з нею привабливістю підвищення якості життя. Вона характеризується злиттям різних технологій та розмиванням усіх кордонів між фізичними, цифровими та біологічними сферами, а її основними елементами є великі дані, автономні роботи, штучний інтелект, Інтернет речей, доповнена реальність, електронна ідентифікація, хмарні обчислення, мобільні пристрої, розумні датчики та ін.

Незважаючи на «світлі» сторони Індустрії 4.0, учені одностайні в тому, що злам технологічної парадигми несе в собі не тільки нові перспективи, а й нові соціальні виклики, пов'язані перш за все з трансформацією ринку праці.

Не менш суперечливими виявляються перспективи в екологічній сфері. З одного боку, перераховані основні елементи Індустрії 4.0 можуть докорінно змінити підходи до вирішення глобальних екологічних проблем та виправити наявні негативні фактори промислового виробництва, зокрема його ресурсо- та енергоємність, накопичення відходів та ін. Тобто, дійсно, завдяки новітнім технологіям Індустрія 4.0 має потужний потенціал щодо задоволення потреб суспільства з одночасним зниженням навантаження на навколишнє природне середовище. Але з іншого боку, як наголошують фахівці, зосередження уваги виключно на економічній доцільності може похитнути найперспективнішу ідеологію XXI століття – концепцію сталого розвитку, яка об'єднує в собі три складові елементи – економічний, соціальний та екологічний, та відповідно до якої всі вони мають розглядатись у єдності, адже тільки в такому разі можливо задовольнити потреби сучасного покоління, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Фактично, концепція сталого розвитку й виникла як альтернатива парадигми економічного зростання, яка ігнорує екологічну безпеку від розвитку за екстенсивною моделлю.

Фундаментальною основою концепції сталого розвитку є екосистемний підхід. Найбільш послідовно він розробляється в рамках Конвенції про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р.

[1], цілями якої згідно зі ст. 1 є збереження біорізноманіття, стале використання його компонентів та спільне одержання на справедливій та рівній основі вигод, пов'язаних з використанням генетичних ресурсів. У Конвенції наводиться визначення «екосистеми» як динамічного комплексу угруповань рослин, тварин і мікроорганізмів та їх неживого навколишнього середовища, взаємодіючих як єдине функціональне ціле (ст. 2), та закріплюються обов'язки Сторін зі збереження і відновлення екосистем. Так, Сторони повинні сприяти захисту екосистем, вживати заходи з їх реабілітації та відновлення, запобігати впровадженню, контролювати або знищувати чужорідні види, які загрожують екосистемам, тощо (ст. 8).

Безпосередньо питання екосистемного підходу висвітлюються в рішеннях нарад керівного органу Конвенції – Конференції Сторін. Зокрема, на Першій нараді (1994 р.) Конференція Сторін визнала, що всі блага, екологічні функції та послуги, які забезпечуються нашою планетою, залежать від різноманітності та мінливості генів, видів, популяцій та екосистем, а тому щоб у людства було майбутнє на Землі, слід зберегти всесвітнє біорізноманіття, бо його виснаження створює загрози для природних екосистем, які мають життєво важливе значення для існування спільнот людей у всіх країнах (п. 1 додатку до рішення I/8) [2]. На Другій нараді Конференції Сторін (1995 р.) було ухвалено рішення II/8, за яким екосистемний підхід визнано основою для діяльності в рамках Конвенції [3], тоді як у прийнятому на П'ятій нараді (2000 р.) рішенні V/6 наведено опис екосистемного підходу, принципи та практичні вказівки щодо його застосування [4].

Згідно з розділом «А» додатку до рішення V/6 екосистемний підхід являє собою стратегію комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, яка забезпечує їх збереження та стале використання на справедливій основі. Він засновується на застосуванні наукової методології, що охоплює всі рівні біологічної організації, включаючи основні структури, процеси, функції та взаємозв'язки між організмами і навколишнім середовищем, та визнає, що люди з усім їхнім культурним різноманіттям є невід'ємною частиною багатьох екосистем.

У розділі «В» додатку до вказаного рішення закріплено 12 принципів екосистемного підходу, а саме: 1) визначення завдань управління екосистемами суспільством; 2) максимальна децентралізованість управління екосистемами; 3) врахування впливу на суміжні або будь-які інші екосистеми; 4) управління екосистемами в економічному контексті; 5) забезпечення збереження структури та функцій екосистеми; 6) управління екосистемами в межах природного функціонування; 7) застосування екосистемного підходу у відповідних масштабах; 8) довготривалість цілей управління екосистемами; 9) врахування неминучості змін екосистем; 10) забезпечення рівноваги між збереженням і використанням біорізноманіття; 11) врахування будь-якої інформації; 12) залучення зацікавлених сторін.

Щодо практичних вказівок із застосування екосистемного підходу, вони закріплені у розділі «С» додатку: 1) орієнтація на функціональні взаємозв'язки та процеси в екосистемах; 2) сприяння справедливому користуванню благами; 3) використання стратегії адаптивного управління; 4) здійснення управління екосистемами за допомогою заходів, співрозмірних питанню, що вирішується, і шляхом максимальної децентралізації; 5) забезпечення міжвідомчої взаємодії.

На подальших нарадах Конференції Сторін були прийняті й інші рішення, які також мали важливе значення для розроблення екосистемного підходу. Це, зокрема, рішення VI/12 [5] (Шоста нарада, 2002 р.) і VII/11 [6] (Сьома нарада, 2004 р.), у яких висвітлюються питання включення екосистемного підходу в тематичні програми Конвенції на місцевому, національному і регіональному рівнях та необхідності його впровадження в національні стратегії різних країн.

Ратифікувавши Конвенцію про охорону біологічного різноманіття [7], Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання зі збереження і відновлення природних екосистем та впровадження екосистемного підходу, а тому зазначені питання мають бути відображені на рівні відповідних стратегічних документів.

Ключовим стратегічним документом екологічного спрямування, в якому передбачені вказані зобов'язання, наразі є Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики

України на період до 2030 року» від 28.02.2019 р. [8]. У розділі II Стратегії, де наведено мету, засади, принципи й інструменти державної екологічної політики, указано, що її метою є досягнення доброго стану довкілля шляхом запровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України з метою забезпечення конституційного права кожного громадянина на чисте і безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування, а також збереження та відновлення природних екосистем.

Крім того, екосистемна складова чітко проявляється серед цілей і завдань державної екологічної політики та очікуваних результатів реалізації Стратегії. Так, одним із завдань для забезпечення сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу України (ціль 2) є покращення стану уражених екосистем, тоді як завданнями зі зниження екологічних ризиків з метою мінімізації їх впливу на екосистеми, соціально-економічний розвиток та здоров'я населення (ціль 4) є зменшення антропогенного впливу на екосистеми Чорного й Азовського морів, запобігання розповсюдженню інвазійних видів та контроль за їх появою у природних екосистемах. А відповідно до розділу VI Стратегії у 2030 році Україна має досягти такого рівня збалансованого (сталого) розвитку, згідно з яким залежність від використання невідновлювальних природних ресурсів та забруднення довкілля будуть зведені до екосистемно прийнятних рівнів.

Зауважимо, що з метою реалізації концепції сталого розвитку обов'язок збереження і відновлення екосистем та впровадження екосистемного підходу має бути проголошено не тільки у стратегічних екологічних, а й економічних документах, і, що приємно зазначити, така позитивна тенденція вже має місце. Так, постановою Кабінету Міністрів України 03.03.2021 р. була затверджена Національна економічна стратегія на період до 2030 року [9], де одним із завдань згідно зі стратегічною ціллю 3 «Забезпечення безпечного довкілля для населення» визнано впровадження екосистемного підходу в галузеву політику та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління.

Схожа тенденція спостерігається й у вітчизняній науці, адже окреслені питання стають предметом наукових пошуків не лише

представників еколого-правової доктрини, а й спеціалістів у сфері економічної науки. Приміром, О. О. Веклич пише, що найбільш поширеним в економічних науках є розуміння екосистемного підходу як методологічної структури для обґрунтування економічними суб'єктами управлінських рішень у процесі формування стратегій власного розвитку та способів планування. Йдеться, зокрема, про комплексне екосистемне управління: відтворенням функцій, товарів і послуг екосистем (лісових, водно-болотних угідь); секторами (річковим басейном, морськими та прибережними зонами); природоорієнтованими виробництвами (лісогосподарським, аграрним); природно-господарськими комплексами, галузями національної економіки (сільськогосподарською, рибною) тощо. Аналізуючи концепт екосистемного підходу в економічній науці з позиції управління, вчена доходить висновку, що його правомірно розглядати як комплексний адаптивний управлінський підхід до збалансування ключових характеристик екосистем та суспільного природокористування для досягнення одночасно сталого господарювання і сталого потенціалу екосистем на основі забезпечення їх відтворювальної здатності до функціонального продукування товарів та послуг з метою забезпечення поточних і майбутніх екологічних та гуманітарних потреб [10, с. 57, 58–59].

На доцільності застосування екосистемного підходу в секторах економіки України наголошують й інші науковці, серед яких І. Б. Гобир, яка визнає цей підхід ефективним методом здійснення охорони природних ресурсів та стверджує, що комплексність узагальнення інформації для прийняття рішень і залучення учасників природокористування до охорони, планування розвитку і використання природних ресурсів є найважливішими чинниками в процесі використання принципів охоронних підходів, що мають застосовуватися в усіх секторах економіки [11, с. 252].

Таким чином, в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0 пріоритетним завданням для досягнення цілей сталого розвитку суспільства є впровадження екосистемного підходу як стратегії комплексного управління природними ресурсами, що забезпечує їх збереження і стале використання на справедливій основі. Необхідність впро-

вадження цього підходу визнана на рівні стратегічних документів як екологічного, так і економічного спрямування, та підтверджена в численних наукових працях. Разом із тим, цілком очевидно, що впровадження екосистемного підходу потребує суттєвого реформування саме господарських відносин та вдосконалення правового регулювання господарської діяльності, а тому дослідження цих питань у наш час набувають особливої актуальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 05.06.1992 р. Дата оновлення: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text (дата звернення: 10.09.2021).

2. Доклад Первого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Нассау, 28.11–09.12.1994; UNEP/CBD/COP/1/17, 28.02.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-01/official/cop-01-17-ru.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

3. Доклад Второго совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Джакарта, 06–17.11.1995; UNEP/CBD/COP/2/19, 30.11.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-02/official/cop-02-19-ru.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

4. Доклад о работе Пятого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Найроби, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

5. Доклад о работе Шестого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Гаага, 07–19.04.2002; UNEP/CBD/COP/6/20*, 23.09.2002). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-06/official/cop-06-20-ru.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

6. Доклад о работе Седьмого совещания Конференции Сторон Конвенции о биологическом разнообразии (Куала-Лумпур, 09–20 и 27.02.2004; UNEP/CBD/COP/7/21, 13.04.2004). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-07/official/cop-07-21-part2-ru.pdf> (дата звернення: 10.09.2021).

7. Про ратифікацію Конвенції про охорону біологічного різноманіття : Закон України від 29.11.1994 р. № 257/94-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257/94-вр#Text> (дата звернення: 10.09.2021).

8. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 10.09.2021).

9. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> (дата звернення: 10.09.2021).

10. Веклич О. О. Сутність і зміст концепту “екосистемний підхід” в економічній науці. *Економіка України*. 2017. № 12. С. 52–67.

11. Гобир І. Б. Аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду застосування екосистемного підходу в секторах економіки. *Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища*. 2020. Вип. 42. С. 248–252.

REFERENCES

1. Konventsiia pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia vid 05.06.1992 r. Data onovlennia: 29.10.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text [in Ukrainian].

2. Doklad pervogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Nassau, 28.11–09.12.1994; UNEP/CBD/COP/1/17, 28.02.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-01/official/cop-01-17-ru.pdf> [in Russian].

3. Doklad vtorogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Dzhakarta, 06–17.11.1995; UNEP/CBD/COP/2/19, 30.11.1995). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-02/official/cop-02-19-ru.pdf> [in Russian].

4. Doklad o rabote pjatogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Najrobi, 15–26.05.2000; UNEP/CBD/COP/5/23, 22.06.2000). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-05/official/cop-05-23-ru.pdf> [in Russian].

5. Doklad o rabote shestogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Gaaga, 07–19.04.2002; UNEP/CBD/COP/6/20*, 23.09.2002). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-06/official/cop-06-20-ru.pdf> [in Russian].

6. Doklad o rabote sed'mogo soveshhanija Konferencii Storon Konvencii o biologicheskom raznoobrazii (Kuala-Lumpur, 09–20 и 27.02.2004; UNEP/CBD/COP/7/21, 13.04.2004). URL: <https://www.cbd.int/doc/meetings/cop/cop-07/official/cop-07-21-part2-ru.pdf> [in Russian].

7. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro okhoronu biolohichnoho riznomanittia: Zakon Ukrainy vid 29.11.1994 r. № 257/94-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/257/94-vp#Text> [in Ukrainian].

8. Pro Osnovni zasady (strategiiu) derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku: Zakon Ukrainy vid 28.02.2019 r. № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> [in Ukrainian].

9. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi strategii na period do 2030 roku : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.03.2021 r. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179> [in Ukrainian].

10. Veklych, O.O. (2017). Sutnist i zmist kontseptu “ekosystemnyi pidkhid” v ekonomichnii nauksi. *Ekonomika Ukrainy – Ukraine economy*, 12, 52–67 [in Ukrainian].

11. Hobyр, I.B. (2020). Analiz mizhnarodnoho ta vitchyznianoho dosvidu zastosuvannia ekosystemnoho pidkhodu v sektorakh ekonomiky. *Ekonomika pryrodokorystuvannia ta okhorony navkolyshnoho seredovyscha – Economics of nature management and environmental protection*, issue 42, 248–252 [in Ukrainian].

Гетьман Катерина Олегівна

молодший науковий співробітник

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку

НАПрН України

ЗАГАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ПЕРЕВІРКИ ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ «ВИТЯГНУТОЇ РУКИ»

У представленій науковій публікації проаналізовано порядок проведення перевірки з питань дотримання платником податків принципу «вितягнутої руки». Встановлено, що в межах проведення такої перевірки контролюючі органи можуть застосовувати методи, які не є характерними для інших податкових перевірок (зустрічі з платником податків, проведення опитування сторін контрольованих операцій тощо). Визначено особливості правового механізму проведення податкової перевірки платника податків щодо дотримання принципу «вितягнутої руки».

Ключові слова: податковий контроль, податкова перевірка, трансфертне ціноутворення, принцип «вितягнутої руки».